

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ

**Παρατηρήσεις σέ μια μετάφραση της
Φαιόδρας τοῦ Ρακίνα**

...μὴ ύπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν,
ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν...

Η Φαιόδρα τοῦ Ρακίνα, μεταφρασμένη ἐλληνικά, ἐκδόθηκε δύο φορές μέσα στά δέκα χρόνια πού πέρασαν. Τήν πρώτη φορά κυκλοφόρησε ἀπό τίς ἐκδόσεις "Ικαρος, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἔκδοση ἐντάχθηκε στή «Θεατρική σειρά», τοῦ «Γαλλικοῦ 'Ινστιτούτου 'Αθηνῶν».¹ Η μετάφραση στή δεύτερη ἔκδοση —σημειώνεται στό προλογικό σημείωμα («Γιά δεύτερη φορά», σ. 10)— «παρουσιάζεται ἐδῶ διορθωμένη καὶ βελτιωμένη, μέ ἀνακατατάξεις καὶ ἀλλαγές στά συνοδευτικά κείμενα». Πράγματι, κάποια λάθη τῆς πρώτης ἔκδοσης διορθώθηκαν στή δεύτερη, κάποια ἄλλα ὅμως μεταφέρθηκαν αὐτούσια. Κάποια λάθη πού ξένιζαν σέ ἔκδοση οἶκου μέ τήν παράδοση τοῦ "Ικαρου, στή δεύτερη ἔκδοση ξενίζουν παραπανίστα ἔχοντας πιά καὶ τήν ἐκδοτική σφραγίδα τοῦ Γαλλικοῦ 'Ινστιτούτου 'Αθηνῶν. Θά σημειώσω τρία ἀπό τά λάθη πού μεταφέρθηκαν αὐτούσια ἀπό τήν πρώτη στή δεύτερη ἔκδοση:

- a) *Μήν μέ καταδικάσεις σ' αἰώνιες τύψεις
"Οτι ἐγώ τό ἔχυσα στό πατρικό τό χέρι.*

(στ. 1174-1175)

Αύτή ἡ φράση «"Οτι ἐγώ τό ἔχυσα στό πατρικό τό χέρι» θέλει νά πεῖ: «"Οτι ἐγώ ύποκίνησα τό χέρι τοῦ πατέρα νά χύσει τό αἷμα τοῦ

¹ Ρακίνας, *Φαιόδρα*, μτφρ. Στρατής Πασχάλης, "Ικαρος [Αθήνα 1990], καὶ Ρακίνας, *Φαιόδρα*, Θέατρο XIX, μτφρ. Στρατής Πασχάλης, 6^η ἔκδ., Γαλλικό 'Ινστιτούτο 'Αθηνῶν, 'Αθήνα 1998.

γιοῦ του» (Ne me préparez point la douleur éternelle / De l'avoir fait répandre à la main paternelle. [...]). Ποιά μεταφραστική ἀδεια μπορεῖ νά κάνει ώστε οι δύο αὐτές ἀποδόσεις νά σημαίνουν τό ίδιο πράγμα;

6) *Αθλια! Καὶ βλέπω ἀκόμη; Κι ἀκόμη ἀντέχω τό θέαμα
Τοῦ ἥλιου τοῦ σεπτοῦ, πού εἶναι προπάτοράς μου.*

(στ. 1274-1275)

Αύτή ή φράση «Καὶ βλέπω ἀκόμη!» ἀποδίδει τό «Misérable! et je vis! et je soutiens la vue / De ce sacré soleil dont je suis descendue! [...]. Μέ ποιά γραμματική ἀδεια τό «je vis» πρῶτο ἐνικό τού ρήματος ζω, vivre, je vis, μπορεῖ νά σταθεῖ στή θέση τού «je vois», πρῶτο ἐνικό τού ρήματος βλέπω, voir, je vois;

γ) *Τόν ἄσπιλο καὶ σεβαστό σου γιό ἐγώ εἰμαι κείνη,
Πού βέβηλα κι ἀκόλαστα τόλμησα νά κοιτάξω.*

(στ. 1624-1625)

Αύτή ή διατύπωση «τόν ἄσπιλο καὶ σεβαστό σου γιό» ἀποδίδει τό «C'est moi qui sur ce fils chaste et respectueux / Osai jester un œil profane, incestueux», τόν ἄσπιλο καὶ σεβαστικό σου γιό. Κάθε παιδί εἶναι σεβαστό ἀπό τούς, στούς γονιούς του καὶ σεβαστικό γιά τούς, πρός τούς, στούς γονιούς του.

Οι «άνακατατάξεις καὶ ἀλλαγές στά συνοδευτικά κείμενα», δέν ἀπόφυγαν τή μεταφορά καὶ σέ αὐτά κάποιων λαθῶν. Τό «Χρονολόγιο»² (σ. 120-124) σημειώνει στό ἔτος 1649 τήν παράξενη διατύπωση:

² Τό «Χρονολόγιο» ἔχει μεταφραστεῖ, πιστεύω, ἀπό τό ἄρθρο «Ραχίνας» στόν τόμο: *Dictionnaire des Littératures de langue française*, Éditions Bordas,

Μέ τόθάνατο τοῦ Pierre Sconin, ἡ Marie Desmoulin, γιαγά του [τοῦ Ραχίνα] ἀπό τήν πλευρά τοῦ πατέρα, ἐπανασυνδέει μέ τό Port-Royal des Champs τίς ἀδελφές της καὶ τήν κόρη της Agnès (τήν κατοπινή Agnès de Sainte-Thècle). 'Ο Racine ἀνατρέφεται ἀπό τούς Messieurs, στίς Petites Écoles τοῦ Port-Royal.

Θά μοῦ συγχωρθεῖ, ἐλπίζω, νά σημειώσω πώς ἀμφιβάλλω ἢν τό Γαλλικό Ίνστιτούτο Ἀθηνῶν, τό σχολεῖο, θά ἀφηνε ἀδιόρθωτη τήν ἀπόδοση «έπανασυνδέω» γιά τό ρῆμα «rejoindre (à)» (ἀνταμώνω, πάω νά βρώ κάποιον, πάω κοντά σέ κάποιον, ξανασμίγω), τό ίδιο καὶ τήν ἀπόδοση «ἀνατρέφω» γιά τό «être élève de» (εἰμι μαθητής [δασκάλου, σχολείου]), πού φαίνεται νά ἀποδέχεται τό Γαλλικό Ίνστιτούτο Ἀθηνῶν, ἐκδότης. ('Ας σημειώσω, ὃν χρειάζεται, πώς σύμφωνα μέ τό «Χρονολόγιο», τό ἔτος 1649, ἡ γιαγά του Ραχίνα μπήκε κι αύτή στό μοναστήρι, κοντά στήν κόρη της καὶ κοντά στίς ἀδερφές της, οἱ ὅποιες ἦταν ἡδη ἐκεῖ, καθεμία μέ τόν τρόπο της. 'Ο δέ ὄρφανός δεκάχρονος Ραχίνας μπήκε μαθητής στό σχολεῖο τοῦ μοναστηρίου.)

Ἡ δεύτερη ἔκδοση περιέχει καὶ τίς σελίδες γιά τή Φαιδρά ἀπό τό δοκίμιο τοῦ Ρολάν Μπάρτ Γιά τόν Ραχίνα. Θά ἔχουν ὄφελος, πιστεύω, οἱ ἐνδιαφερόμενοι γιά τή μετάφραση, νά χρησιμοποιήσουν αὐτές τίς σελίδες γιά ἀσκηση. Τό κείμενο τοῦ Μπάρτ εἶναι ἀπαιτητικό, ἡ γλώσσα λόγια, ἡ διατύπωση «κάπας ψυχαναλυτική» (αὐτό τό τελευταῖο τό γράφει ὁ Μπάρτ στό προλόγισμά του (*Sur Racine, Seuil, Παρίσι 1963*). Παράδειγμα:

1984, σ. 1992-2004. Τό γαλλικό κείμενο τής ἀναγραφῆς γιά τό ἔτος 1649 εἶναι: «À la mort de Pierre Sconin, Marie Desmoulin, la grande-mère paternelle, rejoint à Port-Royal des Champs ses sœurs et sa fille Agnès (future Agnès de Sainte-Thècle). Racine est élève des Messieurs, aux Petites Écoles de Port-Royal».

[...] à la fermeture principielle d'Hypolite correspond tragiquement (c'est à dire ironiquement) une mort par éclatement, la pulvérisation, largement étendue par le récit, d'un corps jusque-là essentiellement compact. [...]

Τό παράδειγμα αύτό στήν ̄κδοση πού μᾶς ἀπασχολεῖ:

[...] Στό πριγκιπικό κλείσιμο τοῦ Ἰππόλυτου ἀντιστοιχεῖ τραγικά (τουτέστιν εἰρωνικά) ἔνας θάνατος ἀπό ̄κρηξη, μά κονιορτοποίηση, ἀναπτυγμένη σέ πλάτος ἀπό τήν ἀφήγηση, ἐνός σώματος μέχρι τότε οὐσιαστικά συμπαγοῦς.

"Οποιοι θελήσουν νά ἀσκηθοῦν στή μετάφραση, ̄στω καί μόνο πάνω σέ αύτό τό παράδειγμα, ἃς ἀρχίσουν ἀπό αύτό τό «πρενσιπιέλ».³ Ἡ ἀνταμοιβή τους θά εἶναι πριγκιπικό μάθημα σωφροσύνης.

ΝΙΚΟΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ

³ Θά τολμήσω νά ἀντιγράψω τό σχετικό λῆμμα ἀπό τό λεξικό (*Trésor de la langue française* (XIXe et XXe siècles)):

PRINCIPIEL, -ELLE, adj.

PHILOS. [Corresp. à principe I B] Relatif au principe comme cause première d'une chose. Le superlatif catégorique dont le nom est liberté, superlatif à la fois princiel et terminal, ne peut être atteint que par tangence instantanée et soudain passage à la limite (JANKÉL., Je-ne-sais-quoi, 1957, p. 238). Neptune, fils de Saturne et petit-fils d'Uranus, est l'énergie différenciée noyau princiel et moteur de l'inconscient (Divin. 1964).

REM. Principiellement, adv., hapax. En principe. Nous ne saurions prendre une attitude consistante envers Autrui que s'il nous était à la fois révélé comme sujet et comme objet, comme transcendance-transcendante et comme transcendance-transcendée, ce qui est principiellement impossible (SARTRE, Être et Néant, 1943, p. 479).